

Євгенія Сергіївна Колеснікова

Формування рефлексивної компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва в процесі професійно-педагогічної підготовки

УДК 378.147:[37.011.3-051:78]

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2025-4.3>

Євгенія Сергіївна Колеснікова
кандидатка педагогічних наук,
викладач кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
ORCID: 0009-0002-1964-401X

Стаття надійшла у редакцію: 31.10.2025

Стаття прийнята: 20.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025

У статті проаналізовано сутність, структуру та зміст рефлексивної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва як ключового чинника їхнього професійного становлення. Розкрито теоретичні засади компетентнісного підходу у музично-педагогічній освіті, що визначає рефлексію основним механізмом самопізнання, самооцінки та вдосконалення професійної діяльності. Встановлено, що рефлексивна компетентність є метакомпетентністю, яка забезпечує інтеграцію знань, умінь, цінностей і досвіду саморозвитку педагога-музиканта. Обґрунтовано, що її формування передбачає розвиток ціннісно-сміслових орієнтацій, знань про себе як суб'єкта творчої діяльності, а також умінь і навичок рефлексивної самоорганізації у професійному середовищі. На основі аналізу сучасних психолого-педагогічних концепцій виокремлено чотири такі взаємопов'язані блоки рефлексивної компетентності: рефлексивно-особистісний (здатність до самопізнання, самоконтролю, оцінювання власних дій), рефлексивно-інтелектуальний (уміння аналізувати та прогнозувати результати діяльності), рефлексивно-кооперативний (готовність до відповідальної взаємодії у творчому колективі) і рефлексивно-комунікативний (здатність до емпатії, усвідомлення емоційних станів інших, критичного самоаналізу). Підкреслено, що саме рефлексивна компетентність визначає рівень педагогічної культури, емоційно-ціннісну стабільність і здатність учителя музичного мистецтва до гнучкого мислення та творчого самовдосконалення. Методологічну основу дослідження становлять компетентнісний, системно-діяльнісний і акмеологічний підходи з використанням методів аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення наукових джерел із педагогіки, психології та музичної освіти. Результати дослідження поглиблюють наукове розуміння рефлексивної компетентності як метакомпетентності, що інтегрує когнітивні, особистісно-ціннісні, комунікативні та кооперативні складові частини професійного розвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва, а також визначають її провідну роль у становленні рефлексивного мислення, самосвідомості та творчої педагогічної діяльності в системі мистецької освіти.

Ключові слова: рефлексивна компетентність, майбутній учитель музичного мистецтва, професійна підготовка, компетентнісний підхід, мистецька освіта, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Проблема подолання розриву між теоретичними знаннями та досвідом їх практичного застосування в системі професійно-педагогічної підготовки зумовила формування компетентнісного підходу, який став основою сучасної педагогічної теорії й практики (Пономарьова та ін., 2013). Його сутність полягає у переорієнтації навчального процесу з простого засвоєння розрізнених знань, умінь і навичок на оволодіння ними в інтегрованій єдності, що забезпечує цілісний розвиток особистості педагога. Такий підхід дає змогу розглядати освіту як простір формування не лише фахової підготовки, але й здатності до саморозвитку, саморегуляції та професійного самовдосконалення (Пономарьова, 2014).

У межах компетентнісного підходу добір і конструювання змісту освіти ґрунтуються на структурі компетенцій, що відображають суспільні вимоги до результатів професійної підготовки. Підсумком цього процесу є формування інтегрованої якості особистості – компетентності, яка поєднує когнітивний, практично-діяльнісний і ціннісно-мотиваційний компоненти. Вона визначає рівень професійної зрілості майбутнього вчителя музичного

мистецтва, його здатність творчо діяти, мислити гнучко, відповідально й самостійно в умовах освітнього середовища.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях проблематика формування рефлексивної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва розглядається у контексті розвитку професійної майстерності, інноваційних технологій та особистісного саморозвитку педагога. Теоретичні засади компетентнісного підходу та моделювання професійної діяльності педагога представлено у працях Г. Пономарьової, О. Бабакіної, С. Беляєва (2013) та у монографії Г. Пономарьової (2014). Дефініцію поняття «професійна компетентність» і психолого-педагогічні аспекти її формування обґрунтовано Л. Петриченко (2025). Питання інноваційної культури та професійної зрілості педагога розкрито у дослідженні С. Беляєва, І. Степанця (2023), а структурно-змістові основи педагогічної освіти – у праці І. Степанця (2014). Особливості диригентсько-хорової підготовки та її вплив на становлення рефлексивного мислення висвітлено І. Коржавих, Л. Костіною (2021), а методи розвитку

диригентської техніки й саморефлексії – у роботах М. Башевської, М. Колеснікової (2021). Цифрові аспекти формування рефлексивної компетентності у мистецькій освіті розглянуто М. Колесніковою, О. Халєєвою, І. Поддуда (2025), а питання розвитку лідерських якостей і саморегуляції – у дослідженнях А. Харківської, А. Прокопенка, Т. Отрошко (2025). Виховання естетичного смаку та рефлексії у процесі інструментально-виконавської діяльності обґрунтовано В. Тищиком, О. Цурановою, М. Мельниченко (2025). Питання професійної комунікації та креативних технік у педагогічній підготовці розглянуто К. Дмитренко (2012; 2020). Узагальнення наукових праць дає змогу констатувати, що більшість авторів акцентує увагу на компетентнісній, технологічній та особистісно-рефлексивній спрямованості мистецької освіти, однак потребує подальшого вивчення проблема системного проектування рефлексивної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності і структури рефлексивної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва та визначенні її ролі в процесі професійно-педагогічної підготовки, спрямованої на розвиток здатності до самоаналізу, самовдосконалення й усвідомленої художньо-педагогічної діяльності.

Методологія дослідження. Методологічну основу становить компетентнісний і системно-діяльнісний підходи, які забезпечують цілісне розуміння процесу формування рефлексивної компетентності як метакомпетентності в структурі фахової підготовки педагога-музиканта. Використано теоретичні методи, як-от: аналіз, синтез, узагальнення й порівняння психолого-педагогічних і мистецьких джерел, структурно-функціональний аналіз компонентів рефлексивної компетентності, а також елементи емпіричних методів – спостереження за освітнім процесом і самооцінювання студентів у диригентсько-хоровій підготовці. Такий підхід дав змогу розкрити взаємозв'язок рефлексії з професійним становленням майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Результати та їх обговорення. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях одним з ключових елементів компетентності або чинником її розвитку визначається рефлексія, що розглядається як необхідна умова становлення професійного досвіду (Бєляєв, Степанець, 2023). Її значення обумовлене впливом на процеси самоосвіти, самовиховання й саморозвитку, а також здатністю забезпечувати усвідомлене перетворення власної діяльності в напрямі її вдосконалення. В освітньому середовищі рефлексія виконує функцію внутрішнього механізму самопізнання, через який студент осмислює власні дії, мотиви, результати та стратегії навчання.

Будучи включеною в структуру педагогічної взаємодії, рефлексія забезпечує особистісну

спрямованість навчального процесу, сприяє його індивідуалізації та розкриттю особистісного потенціалу учасників освітнього процесу (Коржавих, Костіна, 2021). Вона формує здатність до усвідомлення власних професійних позицій, переоцінки педагогічних стратегій і прийняття обґрунтованих рішень. У зв'язку з цим у сучасній педагогіці зростає потреба у науковому проектуванні рефлексивної компетентності, що передбачає визначення її структури, механізмів формування та критеріїв діагностики.

Поняття рефлексивної компетентності сформувалося в межах акмеології – міждисциплінарного напрямку, що поєднує природничі, гуманітарні, соціальні й технічні знання та досліджує феноменологію розвитку людини й її творчі досягнення на етапі професійної зрілості (Пономарьова, 2014; Бєляєв, Степанець, 2023). В акмеології це поняття розглядається переважно в контексті рефлексивної психології та методології професійно-особистісного розвитку. У педагогічній сфері рефлексивна компетентність набуває узагальненого змісту, оскільки пов'язується з формуванням здатності до самопізнання, аналізу та вдосконалення власної діяльності в освітньому процесі (Петриченко, 2025).

Аналіз сучасних трактувань понять «компетентність» і «рефлексія» дає змогу визначити рефлексивну компетентність як сукупність особистісних якостей, що забезпечують продуктивну рефлексію. Її розвиток обумовлений набутим суб'єктом досвідом самоспостереження, самооцінки й аналітичного осмислення власних дій (Коржавих, Костіна, 2021). У цьому контексті рефлексивна компетенція визначається як науково обґрунтована, заздалегідь спроектована норма, що відображає соціальне замовлення до підготовки фахівця, здатного до ефективної рефлексії в певній сфері діяльності (Пономарьова та ін., 2013). Вона окреслює професійну готовність педагога до самоаналізу, самовдосконалення та усвідомленого професійного зростання (Колеснікова та ін., 2025).

Ефективність компетентностей, їхня практична спрямованість у сфері музично-педагогічної освіти дають підстави розглядати рефлексивну компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва як інтегровану характеристику професійної особистості, що виявляється у здатності до глибокого самоаналізу, оцінювання власного виконавського та педагогічного досвіду. У цьому контексті здатність до рефлексивних дій розуміється як комплексна властивість майбутнього вчителя музичного мистецтва, яка відображає рівень сформованості основних компонентів його рефлексивної компетентності, а саме:

- ціннісно-сміслових орієнтацій у сфері професійного самовизначення;
- знань про власну особистість як суб'єкта творчого розвитку, про сутність рефлексії як пси-

холого-педагогічного процесу та про її предметну сферу;

– умінь і навичок здійснення рефлексивної діяльності у професійному контексті (Пономаєва, 2014; Петриченко, 2025).

Згідно із сучасними науковими підходами, у структурі рефлексивної діяльності виокремлюють чотири типи рефлексії – інтелектуальну, особистісну, комунікативну та кооперативну, що реалізуються через специфічні механізми й рівні сформованості здібностей до рефлексивних дій, зумовлюючи цілісність і функціональну взаємозалежність компонентів рефлексивної компетентності педагога. Відповідно, у структурі рефлексивної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва можна визначити чотири взаємопов'язані блоки компетенцій.

1. Рефлексивно-особистісні компетентності спрямовані на постійний процес особистісного саморозвитку. Вони передбачають:

- здатність аналізувати власні емоції, інтереси, мотиви, звички та здібності;
- адекватне самосприйняття і розуміння власних психологічних станів;
- умінь визначати причини власної поведінки, оцінювати її наслідки, усвідомлювати власні помилки й досягнення.

2. Рефлексивно-інтелектуальні компетентності відображають розвиток пізнавальних процесів і аналітичного мислення педагога. Вони охоплюють:

- здатність визначати цілі, завдання й ціннісно-сміслові орієнтири діяльності;
- умінь оцінювати власну позицію у професійній ситуації, рівень активності й зацікавленості;
- здатність прогнозувати результати та хід педагогічних дій;
- умінь оцінювати правильність вибраних способів, методів і засобів діяльності;
- здатність аналізувати отримані результати.

3. Рефлексивно-кооперативні компетентності забезпечують ефективну взаємодію та партнерство в колективній творчій діяльності. До їх складу входять:

- здатність до самовизначення в умовах спільної роботи;
- умінь приймати колективну мету та співвідносити її з власною професійною місією;
- готовність брати відповідальність за результати спільної діяльності;
- здатність організовувати етапи групової роботи;
- умінь співвідносити досягнуті результати з поставленими цілями (Харківська та ін., 2025).

4. Рефлексивно-комунікативні компетентності визначають ефективність міжособистісної взаємодії у процесі музично-педагогічної діяльності. Вони включають:

– здатність розуміти емоційний стан іншої людини, усвідомлювати причини її поведінки у процесі взаємодії;

– умінь брати участь у колективному аналізі педагогічних і художніх ситуацій;

– здатність враховувати дії, позиції та думки інших у власній поведінці;

– умінь осмислювати власні професійні якості у динаміці розвитку через зіставлення минулого й теперішнього досвіду (Тищик та ін., 2025).

Отже, рефлексивна компетентність майбутнього вчителя музичного мистецтва постає як системне утворення, що інтегрує когнітивні, особистісні, комунікативні та кооперативні складові частини професійної підготовки й забезпечує здатність педагога до усвідомленого аналізу, оцінювання та вдосконалення власної музично-педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений структурно-змістовий аналіз рефлексивної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва дає підстави розглядати її як метакомпетентність, що забезпечує цілісність професійного розвитку та інтеграцію когнітивного, емоційно-ціннісного й діяльнісного компонентів педагогічної майстерності. Рефлексивна компетентність формується у процесі набуття досвіду самоаналізу, самоспостереження й критичного осмислення власної діяльності, охоплюючи систему ціннісно-сміслових орієнтацій, знань про себе як суб'єкта творчого розвитку та вмінь здійснювати рефлексивну діяльність у професійно-освітньому середовищі. Її зміст розкривається через взаємодію чотирьох взаємодоповнювальних блоків – рефлексивно-особистісних, інтелектуальних, кооперативних і комунікативних компетенцій, які в сукупності визначають здатність майбутнього педагога-музиканта до усвідомленого саморозвитку, критичної оцінки власного досвіду та конструктивної взаємодії в освітньо-художньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bieliaiev, S., Stepanets, I. (2023). Innovative culture of a teacher of a teaching of higher education: theoretical-methodological and empirical aspects. *Scientific Notes of the Pedagogical Department*, 52, 6–15. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-01>.
2. Башевська, М., Колеснікова, М. (2021). Methods and techniques of working on conducting technique. *Science and education: problems, prospects and innovations*. Kyoto, Japan: CPN Publishing Group, 173–180. ISBN 978-4-9783419-5-2.
3. Дмитренко, К. (2012). Сутність професійної комунікації у педагогічній освіті. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*, 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzssp_2012_7_4.
4. Дмитренко, К. (2020). Використання креативних технік у процесі професійної підготовки майбутніх

педагогів. *Наукові розробки, передові технології, інновації: матеріали VI Міжнародної конференції*, 212–215.

5. Колеснікова, М., Халєєва, О., Поддуда, І. (2025). Дистанційне навчання у системі диригентсько-хорової підготовки в умовах V. *Суспільство та національні інтереси*, 4 (12), 177–188. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-177-188](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-177-188).

6. Коржавих, І., Костіна, Л. (2021). Диригентсько-хорова підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи в загальноосвітньому закладі. In *Modern directions of scientific research development*. Chicago, USA: BoScience Publisher, 386–393.

7. Петриченко, Л. (2025). Дефініція «професійна компетентність» в психолого-педагогічному дискурсі. *Мозаїка початкової освіти: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи»*, 26.02.25, м. Ніжин, 1, 205–208.

8. Пономарьова, Г. (2014). *Виховання майбутнього педагога: теорія і практика*: монографія. Харків: Ранок. 547 с.

9. Пономарьова, Г., Бабакіна, О., Беляєв, С. (2013). *Нові педагогічні технології*: навч.-метод. посіб. Харків: ХГПА. 282 с.

10. Степанець, І. (2014). Передумови становлення системи вищої педагогічної освіти України. *Scientific Notes of the Pedagogical Department*, (36), 152–160. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/1910>.

11. Тищик, В., Цуранова, О., Мельниченко, М. (2025). Виховання естетичного смаку у майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях інструментально-виконавської майстерності. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 17. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15185383>.

12. Харківська, А., Прокопенко, А., Отрошко, Т. (2025). Формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки в умовах цифровізації та змішаного навчання. *Освіта. Інноватика. Практика*, 13(6), 116–120. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i6-016>.

13. Ponomarova, G., Kharkivska, A., Petrychenko, L. (eds.). (2024). *Evolution of terminology in pedagogical science: from the classics to the present* [International collective monograph]. Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council. Publishing House OKTAN PRINT s.r.o. ISBN 978-80-88618-73-7.

REFERENCES

1. Bieliaiev, S., Stepanets, I. (2023). Innovative culture of a teacher of higher education: theoretical-methodological and empirical aspects. *Scientific Notes of the Pedagogical Department*, 52, 6–15. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-01>.

2. Bashevskaya, M., Kolesnikova, M. (2021) Methods and techniques of working on conducting technique. *Science and education: problems, prospects and innovations*, Kyoto, Japan: CPN Publishing Group, pp. 173–180. ISBN 978-4-9783419-5-2.

3. Dmytrenko, K. (2012) Sutnist profesiinoi komunikatsii u pedahohichnii osviti [The essence of profes-

sional communication in pedagogical education]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykoly Hoholia*, vol. 7. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_7_4 (accessed 15 December 2025).

4. Dmytrenko, K. (2020) Vykorystannia kreatyvnykh tekhnik u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnykh pedahohiv [The use of creative techniques in the process of professional training of future teachers]. *Naukovi rozrobky, peredovi tekhnologii, innovatsii: Proceedings of the VI International Conference*, pp. 212–215.

5. Kolesnikova, M., Khalieieva, O., Podduda, I. (2025) Dystantsiine navchannia u systemi dyryhentsko-khorovoi pidhotovky v umovakh V [Distance learning in the system of conducting and choral training under conditions of V]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, vol. 4, no. 12, pp. 177–188. DOI: [10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-177-188](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-177-188).

6. Korzhavykh, I., Kostina, L. (2021) Dyryhentsko-khorova pidhotovka maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva do roboty v zahalnoosvitnomu zakladi [Conducting and choral training of future music teachers for work in a general secondary education institution]. *Modern directions of scientific research development*, Chicago, USA: BoScience Publisher, pp. 386–393.

7. Petrychenko, L. (2025) Definitsiia “profesiina kompetentnist” v psykholoho-pedahohichnomu dyskursi [Definition of “professional competence” in psychological and pedagogical discourse]. *Mozaika pochatkovoї osvity: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Primary education: history, problems, prospects”* (Ukraine, Nizhyn, February 26, 2025), vol. 1, pp. 205–208.

8. Ponomarova, H. (2014) Vychovannia maibutnoho pedahoha: teoriia i praktyka [Education of the future teacher: theory and practice]. Kharkiv: Ranok (in Ukrainian).

9. Ponomarova, H., Babakina, O., Bieliaiev, S. (2013) Novi pedahohichni tekhnologii [New pedagogical technologies]. Kharkiv: KhHPA (in Ukrainian).

10. Stepanets, I. (2014) Peredumovy stanovlennia systemy vyshchoi pedahohichnoi osvity Ukrainy [Pre-requisites for the formation of the system of higher pedagogical education in Ukraine]. *Scientific Notes of the Pedagogical Department*, vol. 36, pp. 152–160. Available at: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/1910> (accessed 15 December 2025).

11. Tyshchik, V., Tsuranova, O., Melnychenko, M. (2025) Vychovannia estetychnoho smaku u maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva na zaniattiakh instrumentalno-vkonavskoi maisternosti [Development of aesthetic taste of future music teachers in instrumental performance classes]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky*, vol. 17. DOI: [10.5281/zenodo.15185383](https://doi.org/10.5281/zenodo.15185383).

12. Kharkivska, A., Prokopenko, A., Otroshko, T. (2025) Formuvannia liderskoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity u protsesi profesiinoi pidhotovky v umovakh tsyfrovizatsii ta zmishanoho navchannia [Formation of leadership competence of higher education students in the process of professional training under conditions of digitalization and blended learning]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, vol. 13, no. 6, pp. 116–120. DOI: [10.31110/2616-650X-vol13i6-016](https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i6-016).

13. Ponomarova, G., Kharkivska, A., Petrychenko, L. (eds.). (2024). *Evolution of terminology in pedagogical science: from the classics to the present* [International collective monograph].

Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council. Publishing House OKTAN PRINT s.r.o. ISBN 978-80-88618-73-7.

Formation of reflective competence of future music teachers in the process of professional and pedagogical training

Yevheniia Sergiivna Kolesnikova
PhD in Pedagogy,
Lecturer at the Department of Music
and Instrumental Training of Teachers
Municipal Institution “Kharkiv Humanitarian
and Pedagogical Academy” of the Kharkiv
ORCID: 0009-0002-1964-401X

The article analyzes the essence, structure, and content of reflective competence of future music teachers as a key factor in their professional development. The theoretical foundations of the competence-based approach in music and pedagogical education are revealed, emphasizing reflection as the main mechanism of self-knowledge, self-assessment, and improvement of professional activity. It has been established that reflective competence functions as a metacompetence that ensures the integration of knowledge, skills, values, and self-development experience of a music educator. It is substantiated that its formation involves the development of value-semantic orientations, self-awareness as a subject of creative activity, as well as the formation of abilities and skills of reflective self-organization within the professional environment. Based on the analysis of modern psychological and pedagogical concepts, four interrelated blocks of reflective competence have been identified: reflective-personal (the ability for self-knowledge, self-control, and evaluation of one's own actions), reflective-intellectual (the ability to analyze and predict the results of activities), reflective-cooperative (readiness for responsible interaction within a creative team), and reflective-communicative (the ability for empathy, understanding others' emotional states, and critical self-analysis). It is emphasized that reflective competence determines the level of pedagogical culture, emotional-value stability, and the music teacher's ability for flexible thinking and creative self-improvement. The methodological basis of the study consists of competence-based, system-activity, and acmeological approaches using methods of analysis, synthesis, comparison, and generalization of scientific sources in pedagogy, psychology, and music education. The results of the study deepen the scientific understanding of reflective competence as a metacompetence that integrates cognitive, value-personal, communicative, and cooperative components of professional development of future music teachers, and define its leading role in the formation of reflective thinking, self-awareness, and creative pedagogical activity within the system of art education.

Keywords: reflective competence, future music teacher, professional training, competence-based approach, art education, professional competence.